

TIZEDEK, FERTÁLYOK, AUTONÓM UTCÁK

A 16–19. századi adatok tanúsága szerint sok magyar város és falu önkormányzatában, társadalmi és gazdasági önszerveződésében, valamint belső rendfenntartásában fontos szerepet töltöttek be a viszonylagos önállósággal rendelkező településrészek: tizedek, fertályok, autonóm utcák. E témakörre igazából Milleker Rezső irányította rá a kutatók figyelmét 1939-ben „A székely tízesek” című szenvedélyes hangú tanulmányával. Úgy vélte, hogy a székely tízesek a honfoglaláskori magyar hadszervezet maradványai. A honfoglaló magyarság katonai kötelékben, tízes, százas szervezetben telepedett le. Egy-egy tized harcosainak és családtagjainak telephelyeiből keletkeztek a falvak. A hajdani katonai-társadalmi értelemben vett tizedek nyelvi emlékei a székely tízesek és a magyar városok történeti forrásaiban előforduló tizedek, még ha azokat német hatásra a fertály szóval helyettesítették is (Milleker R. 1939).

A tized-tízes-fertály problémakör alapvető kérdései a következőképpen fogalmazhatók meg:

1. Valóban keleti hozadékunk-e a tízes szervezet vagy Közép-Európába érve is megismerhettük?
2. Van-e összefüggés a honfoglalás kori magyarság tízes szervezete és az újkori magyar helységek tizedei, tízesei között?
3. A nyugat- és észak-magyarországi polgárvárosok fertályai, az alföldi és dunántúli agrárvárosok tizedei, valamint a székely falvak tízesei azonos töről sarjadtak-e?

A feltett kérdésekre a kutatás eddigi eredményei alapján még nem adható megnyugtató válasz.

Milleker Rezső szenvedélyes fejtegetéseivel ellentétben úgy véljük, hogy az egri fertályok és a csíki székely tízesek nehezen sarjadtak egy töről. Esetükben teljesen különböző dolgokról van szó. Az egri fertályok, miként a magyarországi polgárvárosok fertályai általában, egy európai városi közigazgatási, rendészeti kultúra részeseiként élték életüket. Különös színt jelentenek a Debrecen jellegű városok, ahol egyrészt a települési alegységek utca és tized neve, másrészt az autonóm településrészek birtoklási és gazdálkodásszervezési önállósága jelenti a magyar sajátosságot. A székely falvak tízesei még komplikáltabb képet mutatnak. A feltárt adatokból egyelőre nem tisztázható, hogy a tízesnek nevezett településrészek a hajdani társadalmi tízes szervezet és az ezzel összefüggő tízes csoportokban történt megtelepedés emlékei-e, miként ezt többen állítják, vagy pedig régi társadalomtörténeti vonatkozású szóval megnevezett újabb települési alakulatok, amelyeket a 18. századi székely határőrvidék katonai célú regulái élesztettek és éltek.

Imreh István óvatos a tízes történelmi útjának megítélésében. A tízest praktikus települési alegységnek látja, amelynek létrehozásához és fennmaradásához a nagy létszámú {51.} közösség és a nagy belterületű település jobb szervezhetőségének igénye is hozzájárult. Rámutatott arra, hogy az átlagosnál kiterjedtebb és népesebb csíki falvakban vált a legjelentősebbé a tízesek szerepe és önállósága. Felsorolja azokat a 18–19. századi rendeleteket, amelyekben a határőrség katonai vezetői határozottan szorgalmazták a faluk tizedekre osztását, hogy ezáltal adminisztratív ügyekben a falu és a falusbíró mellett a tizedek vezetőire is támaszkodhassanak. Tudósít arról, hogy talán a főkormányzók rendeleteinek hatására a szász városokban és falvakban a sokat emlegetett szomszédsági közösségeken kívül Zehntschaften néven a tízesek is fellelhetők. A határőrkatonaság kereteiben élő Beszterce–

Naszód vidéki románság faluközösségei szintén tízesekre tagolódtak (Imreh I. 1983: 67–68; Imreh I.–Pataki I. 1992: 94, 278).

Debrecen városa a 16–19. században járásokra, utcákra, tizedekre tagolódtak. Az 1552-ben már létező két *járas* kerületfélét jelentett, amelynek, mint területi keretnek a szenátorok jelölésében, választásában volt szerepe. A városkormányzat, a népi öngazgatás alapegységének az *utca* tekinthető. Az *utca* szó azonban Debrecen történeti forrásaiban mást takar, mint a 20. századi magyar köznyelvben. Nem egy közlekedő utat jelöl két oldalán házakkal, hanem több utca együttesét, utcacsoportot, kisebb városnegyedet. A debreceni értelemben vett utcákat az ún. *derék utcák* nevével emlegették. A debreceni polgár a derék utca neve mellől az *utca* szócskát rendszerint el is hagyta. A „Péterfiában”, „Csapóban”, „Piacban”, „Hatvanban” stb. helymegjelöléseket használta.

Az utcák, pontosabban az utcacsoportok *tizedekre* tagolódtak. A tizedek nagysága, házaik és népességük száma fölöttébb különböző volt. Valószínűleg a tizedben lakók anyagi helyzete, „tehetsége”, „értéke”, gazdasági ereje határozta meg a tized nagyságát. A 17. században előfordult 40 házas és 60 házas tized egyaránt. 1607-ben egy tizedre átlagban 53–54 ház esett. Föltehetőleg az a cél lebegett a városi önkormányzat előtt a tizedbeosztás során, hogy a kialakított tizedek azonos gazdasági súlyt képviseljenek, nagyjából azonos teherbíró képességgel rendelkezzenek. Következésképp, a tizedek száma évszázadok alatt többször változott. Ha nehéz idők jártak, és fogyott, szegényedett a lakosság, a városi tanács csökkentette a tizedeket. Ha nyugalmasabb idők következtek, és szaporodott, gyarapodott a népesség, több tizedet kellett kialakítani. A tizedek száma a 17–19. században 30 körül mozgott.

Az utcák legfontosabb népi tisztségviselői az *utca kapitányok* voltak, akiket a tapasztalt utcabeliek közül évente választott meg az utca lakóinak gyűlése. Legtöbbször két kapitány működött egy utcában. A kapitányok munkáját a szintén évente választott *tizedesek* segítették. Az utca kapitányok és tizedesek tanácskozását *kapitányszéknek* nevezték, amelynek szűkebb bíraskodási jogköre is volt. Az utca kapitány elnevezés Debrecenben már 1551-ben előfordult. A 16. században azonban még használták a korábban gyakori *utcabíró* tisztségnevet is. A 17–19. században az utca kapitány megnevezés tekinthető általánosnak.

Az utcákat alkotó tizedek élén a *tízházgazdák* álltak, akiket az utcabeliek gyűlése választott meg egy esztendőre. Az utcáknak volt fizetett *deákja*, *kocsisa*, *ökrésze*, éjszakai strázsája-*vigyzója*, pásztora.

A kapitányok felelősek voltak utcájuk éjjeli és nappali rendjéért, a csavargó, kétes elemek távoltartásáért. Szervezték, vezették, irányították az utcaszerben végzett közmunkákat: az árkok, kapuk, utak, pallók karbantartását. Ha a városnak fuvarra volt szüksége, a megfelelő számú szekeret előállították. Ők szedték be a bírságokat, pl. a tűzoltáshoz {52.} előírt víz, a *kapitányvíz* hiánya miatt kivetett bírságot. Együttműködtek a szenátorokkal a rendkívüli adók beszedésében. Felügyeltek az utca ingatlanainak használatára.

A régi debreceni utca valóságos települési, önkormányzati, gazdasági és szervezeti egységként működött, amelynek élén választott népi tisztségviselők álltak. Némelyik utcacsoportnak saját vásártartási joga volt, amely visszanyúlt a 15. század közepéig. Az utcák külön vásártartási jogára több példa ismert a Kárpát-medencéből (Csizmadia A. 1983: 50). A legtöbb debreceni utca saját temetővel is rendelkezett. A közös csordák, nyájak utcánként szerveződtek. A közösségi pásztorokat az utcák alkalmazták. Minden utcának volt saját közös

háza, amelyet *utcaháza* néven emlegetnek a források. Az utcaháza nem közhivatalok hajléka gyanánt hasznosult, mint a városháza, község háza, hanem inkább majorsági udvar képét öltötte istállókkal, aklokkal, magtárakkal, cselédlakásokkal. Természetesen az utca népe is itt gyűlt össze gyűlések, választások idején. Itt tartotta üléseit a kapitányszék is. Az utcák közös épületei közé tartoztak a bikaaklok, csordásházak és a tűzre vigyázók tartózkodási helyei: az *őrzházak*. Minden utcaközösség tartott igavonó állatokat, lovas és ökrös szekereket.

1833-tól az utcák önkormányzata és az utca kapitányok, tízházgazdák szerepe fokozatosan vesztett régi jelentőségéből. A városi közgyűlés 1836-ban megszüntette az utcák külön gazdálkodását. Az utcaházak és más utcatulajdonban lévő épületek telkei városi középületek és kaszárnyák telkei lettek. 1872-ben, a közigazgatás országos rendezésekor Debrecenben is végleg megszűntek az utca kapitányi, tizedesi és tízházgazdai tisztségek (Zoltai L. 1939; Sági L. 1978; Szendrey I. 1984).

Az Alföld többi településéről a tizedeket illetően csak nehezen értelmezhető, néhány szavas adatokra van utalva a kutató. Kecskemét tizedei messzire, talán a 16–17. század fordulójáig visszakövethetők (Milleker R. 1939: 31). A 17–18. században viszonylag sok szó esett róluk a tanácsi jegyzőkönyvekben és a városi statútumokban. Egy 1768. évi rendelet szerint minden tized élén választott *tizedbíró* állt, akinek *tizedes* és *kapitány* segített a feladatai végrehajtásában. A helyi közéletben fontos szerepe volt a *tizedgyűlésnek*. 1697-től emlegették a *tizedkocsikat* és *tizedkocsisokat*. Egy 1678. évi tanácsi jegyzőkönyvben bővebb terület- és funkciómeghatározás nélkül *járásról* is szó esett, amely több „tized allya” népet foglalt magába (Iványosi-Szabó T. 1987–1989).

A kiskunsági mezővárosok tizedeiről jobbra szűkszavú említések tanúskodnak. 1797-ből ismertek a halasi *tizedbírák* kötelességei. Tevékenységük jórészt a rendfenntartásra szorítkozott. A 7 halasi tizedbíró munkáját többek között 28 botos strázsá segítette. A házak sorrendjében választott *botosoknak* a *tized botja* adott nevet, amelyet közszolgálatuk alatt magukkal hordoztak, majd a szolgálatban következő társuknak továbbadtak. (Bánkiné Molnár E. 1987: 142–146).

A 19. század közepén Szolnok hét tizedre tagolódott (Botár I. 1941: 5). Karcagon a redemptio arányában történő földosztást mindig tizedenként utca- és házsorjában végezték (Bellon T. 1974. 103). Szirbik Miklós makói református lelképásztor 1836-ban tizedek szerint haladva sorolta fel Makó város református családfőit (Szirbik M. 1979: 73–94). Hódmezővásárhelyen a város tizedbeosztása elevenen élt a 18. században (Tárkány Szücs E. 1961: 91–92).

A hajdúvárosok tizedbeosztása a 17. századig visszavezethető. Lakosságuk növekedésével tizedeik száma és tizedbeosztásuk rendje többször változott (Györffy I. 1926a: 117–118; 1926b: 195; E. Kiss S. 1972: 116; Szendrey I.–Nyakas M. 1980: 209; Nyakas {53.} 1984: 48). Biharnagybajomban a természeti viszonyoknak volt elsődleges szerepe a tizedhatárok formálásában. Az egy-egy *porongon* álló házcsoportot neveztek *tizednek*. A porongok, illetve tizedek között mély mocsaras, széles, sárfolyószerű utcák kanyarogtak. A folyamatos töltögetéssel a tizedek kifelé terjeszkedtek, az utcák pedig keskenyedtek. Szücs Sándor tehát a tizedeket eredendően egy-egy szigetként értelmezte. A belső tizedek és a szélső tizedek között „idő elkülönülést” látott valószínűnek (Szücs S. 1934: 446–449).

A dunántúli városok fertályokra, tizedekre tagolódását Csizmadia Andor tekintette át. A tizedbeosztás és a tizedesség nyomaira lelt többek között Győrött, Szombathelyen és Kőszegen. A fertálybeosztást és a fertálymesteri intézményt találta jellemzőnek Sopronban és

Székesfehérváron (Csizmadia A. 1942b; 1983). A felföldi polgárvárosokat, például Besztercebányát, Lőcsét valószínűleg a német városjog hatására a 16–17. században a fertálybeosztás és a fertálymesteri intézmény jellemezte (Csizmadia A. 1942b: 14; 1983: 61; Demkó K. 1890).

A 17. század végén, a török kiűzése után Eger városa négy negyedre tagolódott. 1716-ban már 6 fertály volt. 1716 és 1823 között a városnegyedek száma 12-re szaporodott. A 20. század első felében két új negyed keletkezett. Így lett a fertályok száma 1938-ra 14. A 18. század legelején a városnegyedek legfontosabb választott tisztségviselőjét latin szóval *decurionak*, magyarul *tizedesnek* nevezték. 1736-ban tűnt föl a német eredetű *fertálymester* elnevezés, amely hamarosan kizárólagossá vált Egerben. A fertálymesterek kötelességei a porció beszédétől a városi tanács határozatainak tudatosításáig terjedtek. Teendőik többsége a „jó rend” megőrzésével volt kapcsolatos. A fertálymestereket a 18. században a negyedek lakói maguk közül évente választották. Fokozatosan alakult ki az a szokás, hogy csak a negyedek fertálymester viselt polgárai vettek részt a választáson. A 18. század elején még terhes szolgálatot jelentett a fertálymesterség, kevés megtiszteltetéssel és tekintéllyel. A fertálymesteri tisztség társadalmi presztízse azonban folyamatosan nőtt. A 20. század első felében érte el csúcspontját. Ekkor már magas rangú főpapok és jeles közéleti értelmiségi férfiak is nagy megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek. A tekintélynövekedés együtt járt a választás akkurátus ceremóniáinak elszaporodásával és a Szent Apollónia-napi (febr. 9.) eskütétel látványos népi ünnepéllé magasztosulásával. Az egri fertálymesterek ünnepi alkalmakkor piros bélésű százzrácú fekete köpenyt viseltek. Kezükből szalagokkal ékesített díszes botot tartottak (Breznay I. 1939).

Erdély legfontosabb és legnépesebb városa, Kolozsvár a fejedelmi időkben, amikor magyar jellege dominánssá vált, negyedekre és tizedekre tagolódott. A 16. században az óvárost öt városnegyed alkotta. A városnegyedek száma időnként szaporodott. 1740 táján hosszú időre állandósult a tíz negyed. A városnegyedek tizedekre oszlottak. 1596-ban, amikor a tatárok betörték Erdélybe, Kolozsvár 111 tizedből állt. A város vezetőségének határozata értelmében minden tizednek három puskást kellett kiállítani. A fejedelmi korszak letűnése után a tizedbeosztás szerepe halványulni kezdett, a negyedbeosztás jelentősége viszont növekedett. A tizedek élén választott *tizedesek*, a tíz negyed élén viszont szintén választott *negyedkapitányok* álltak. A tizedes és a negyedkapitány közvetítő volt a polgárság és a városi hatóság között (Csizmadia A. 1942a).

1980-ban ifjabb Kós Károly tanulmányt adott közzé a mezősegi Szék községi rendjéről (Kós K. 1980). Ebben részletesen leírta a táncéletéről elhíresedett nagyközség – hajdani szabadalmas város – autonóm utcáinak és tizedeinek működését.

{54.} Szék, mint nagy kiterjedésű és viszonylag nagy lélekszámú helység természeti okok miatt eleve három részre, három völgyre tagolódott. A három településrészt: *Felszeget*, *Forrószeget* és *Csipkeszeget* egy-egy *utca*ként emlegetik a székiek. Az *utca* szó itt nem egy közlekedő utat jelöl két oldalán házakkal, telkekkel, hanem településrészt, negyedet a rajta végigfutó főutcával és a hozzá kapcsolódó kisebb utcákkal. A jelentős önállósággal rendelkező utcák három csoportra, három közösségre tagolták a kifelé egységes közösségeként mutatkozó széki társadalmat: a felszegei, a forrószegei és a csipkeszegei közösségre. A határ egy része közföld pl. erdő, legelő volt, vagyis községi birtoknak számított. A határ másik, magánbirtoklású része utcák szerint ugyancsak három egységre tagolódott. Elkülönülő határa és saját fordulórendszere volt Felszegnek, Forrószegnek és Csipkeszegnek. Az utcahatárok a kétnyomásos gazdálkodás követelményeinek megfelelően két-két fordulóra, a fordulók

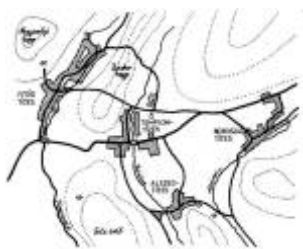
dűlőkre tagolódtak. A széki határ szántóföldeket, réteket magába foglaló része végeredményben úgy nézett ki, mintha három külön falu határa lett volna.

Az egy-egy utcában lakókat a határ utca szerinti tagolódása miatt nemcsak szomszédság kötötte össze, hanem szoros gazdasági érdekközösség és munkaszervezési kapcsolat is. Szék önkormányzati jogú három igazgatási alegysége: szege, utcája visszavezethető a 15. század közepéig. Az utcák mint közösségek rendelkeznek földtulajdonnal. A három településrész szélén lévő *csordagyülekező* helyek és az apaállatok eltartásához szükséges földek természetes módon az utca közös vagyonát képezték. Emellé az utcaközösség más szántókat és réteket is szerzett, amelyeket bérbeadással hasznosított. 1948-ban Felszegnek 13, Csipkeszegnek 27, Forrószegnek 95 holdas *utcabirtoka* volt. Az utcavagyon fontos hányadát jelentette a közösen tartott *utcabika* és *utcakan*. Az *utcagyűlések* megtartására használt *utcaházat* bérelték. Itt kapott helyet az *utcaláda* is az *utcakasszával*. A porgolátkapuk a község tulajdonában voltak, de felügyeletüket a három utca végezte. Az utcaközösség gondozta a saját határában lévő itatókutakat, dűlőutakat, sáncokat.

Az utca legfontosabb önkormányzati fórumát, az *utcagyűlést* általában a jeles napok előtti és utáni vásárnapokon hívták össze. A legtöbb gyűlést tavasszal tartották. Minden utcabeli házas férfinak szavazati joga volt. Az utcagyűlés minden fölmerült ügyben többségi szavazattal döntött. Pl. Forrószeg utcaszervezetének 1887-ben 33, 1932-ben 60 szavazó tagja volt. Az utca első emberét, az *utcagazdát* háromévenként Szent György-nap táján választották az utcagyűlés szavazati joggal rendelkező résztvevői. Ugyancsak háromévenként választották meg az utca *jegyzőjét*.

Mindhárom utca két-két *tizedre* oszlott. A tized elsősorban közmunkaszervezési keretet jelentett. Az utcával ellentétben nem volt birtoka, vagyona. Élén a *tizedes* állt, akit a tizedbeliek választottak a jelentkezők közül. Jelentkező mindig akadt, mert a tizedes mentesült a tizedre eső közmunkák alól. A tizedes *szolgálatserben* osztotta be a tizedbelieket közmunkára. A temetésre szóló meghívás is tizedek szerint történt. A *temetési táblát* a tizedes indította el, és a tizeden végighaladva hozzá jutott vissza. Az utcaközösségek rendszeres bérért fogadták meg az alábbi alkalmazottakat: két *polgárt* hírvivésre és a pásztorbérek összegyűjtésére, két *baktert* éjszakai vigyázásra, egy *utcamestert* kút- és vályújavitásra, öt-hat *hajtót* az utcahatár dűlőinek felügyeletére, különböző *pásztorokat* az utcánként szervezett csordák, csürhék, nyájak legeltetésére (Kós K. 1980).

A székely, különösen a csíki falvak tízeseit a 19. század közepe óta többen, többször igyekeztek számba venni és megörökíteni. 1853-ban Benkő Károly, 1868 és 1873 között {55.} Orbán Balázs, 1938-ban Bartalis János adatai alapján Endes Miklós, 1977-ben korábbi gyűjtései alapján Vámszer Géza (Benkő K. 1853; Orbán B. 1868–1873; Endes M. 1938: 41–43; Vámszer G. 1977: 260, 284).

6. ábra. Csíkszentlélek (v. Csík m.) egymástól távol fekvő tízesei

Ha egy-egy falu esetében összevetjük a különböző szerzők által közölt tízes-neveket, feltűnik, hogy sok az eltérés. A tízesek számában és nevében mutatkozó különbözőségek sokféle okkal magyarázhatók. Az egyik alapvető ok maga a tényleges változás. Évtizedek alatt bizonyos tízesek egymásba olvadtak, mások korábbi tízesekből kiváltak. Egyes nevek elhalványultak, mások fölerősödtek. Előfordult, hogy a nevek egyszerűsödtek. Az évszázados egyedi név háttérbe szorulhatott és „Alszeg”, „Középtíz”, „Felszeg” jellegű egyszerűsödött név tolakodhatott a helyére. Mindebből leszűrhető, hogy a székely falvak tízesei nem merev határu, örök időkre szóló, rögzült nevű településrészek, hanem korszakonként változó, és a helybéli lakosság által is többféleképpen értelmezett települési és öngazgatási alakulatok.

Az is nyilvánvalónak látszik, hogy a tízes mint települési és öngazgatási keret a Székelyföldön keveredik a nemzetségi településrend családi bokraival. Nagyon sok esetben az egy család nevét viselő településrész nevében a tízes szó is helyet kap, holott a családnév + tízes szókombinációval megjelölt településrész öngazgatási értelemben valójában nem tízes.

A 17–18. századi falutörvények tanúsága szerint a tízesek fontos szerepet töltöttek be a faluközösségek gazdálkodásában és mindennapi életében. Szervezték a közmunkát, felügyeltek a rájuk bízott kerítésekre, kapukra, hidakra, árkokra. A tízes választott vezetőjét *tizedesnek* vagy *tizedbíró*nak hívták, aki előjáróként büntetthetett is. Ő osztotta a {56.} tizede számára felosztható füvet és erdőt. A 18. század végén többször előfordult, hogy a tízes jogalanyként szerepelt. Csíkszékben, ahol a 19. század második felében is elevenen élt a tízes, „*tízes-birtokosság*” formájában, *közvagyontulajdonos*ként polgári viszonyok között átvette a hajdani faluközösségek sok feladatát (Imreh I. 1983: 67, 68).

Az egymástól távol eső székely tízesek 20. századi életét jól példázza a Csíkszentlélek tízeseiről szóló leírás. Csíkszentlélek négy tízesből áll, amelyek hajdanán bizonyára külön falvakként éltek. A hegyekkel elválasztott tízesek legnagyobbika a *Fitód* vagy *Fitód-tízes*, amely további két részre tagolódik: a *Feltízre* és az *Altízre*. A második tízes a Bánátus patak völgyében települt *Templom-tízes*. Harmadik az *Alszeg-tízes*, amelyet Basák és Gálok tízeseként is emlegetnek. A negyedik tízes a *Boroszló-tízes*, amely összeépült a szomszédos Csíkmindszenthez tartozó Alsó-Boroszlóval. A négy tízes úgy él, mint négy apró falucska. Önálló határuk van. Az 1870-es évekig létezett a tízesek közös földvagyona. A négy tízest a közös község háza, templom, iskola, a közbirtok, valamint a csíkszentléleki közösségbe való tartozás tudata és ténye kapcsolja egybe.

A tízes élén a választott *tízesbíró* állt. Munkájában egy *tízespolgár* segítette. Választott tisztségviselő volt még a *határbíró*. A *bakterokat* és *hajtókat* (mezőőröket) fizetésért alkalmazta a tízes. Minden tízesnek külön juhserege és esztenatársasága volt. A tizedenként szervezett juhtartás ügyeit az *esztenabíró* intézte. Minden tized külön tartotta kenderföldjeit. A tízesbíró számára sok feladatot adott a rendszeres és gyakori közmunkák szervezése, irányítása. A közbirtokosság vezetőségét a tízesek együttesen választották (Duka J. 1978).

Áttekintve szemlénket, megállapíthatjuk, hogy a tizedek, fertályok, autonóm utcák témakörében rengeteg kutatásra, sok alapos és pontos tanulmányra van még szükség ahhoz, hogy a megbízható általánosító összegzést elvégezhessük. Sajnos a kutatás jelenlegi helyzetében jóval több a kérdés, mint a biztos felelet. Az eddigi irodalom inkább csak jelzi a szükséges kutatások irányait. Az nyilvánvalónak látszik, hogy a tízesnek nevezett kis székely házcsoportoktól hosszú út vezet a parasztpolgári városok autonóm utcáig, tizedeiig és még hosszabb a kőfallal kerített polgár városok fertályaiig. Az összekötő szál kibogozása vagy végleges elszakítása a jövő kutatásainak feladata.